

Słowikowski, Tadeusz

"Książki szkolne Komisji Edukacji Narodowej", Czesław Majorek, Warszawa 1975 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 21/4, 783-784

1976

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Czesław Majorek: *Książki szkolne Komisji Edukacji Narodowej*. Warszawa 1975. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. 444 s.

Polska historiografia oświatowo-wychowawcza i naukowa nie posiadała do-tychczas opracowania prezentującego całościowy dorobek edytorski Komisji Edukacji Narodowej, a właściwie Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Dziewiętnastowieczny szkic Antoniego Karbowiaka (*O książkach elementarnych na szkoły wojewódzkie w czasach Komisji Edukacji Narodowej*. „Muzeum 1893”) posiada wiele usterek, a nawet istotnych błędów. Stąd nie może zadowolić współczesnego czytelnika, jak też nie może stanowić wiarygodnego źródła wiadomości dla licznych badaczy różnych przejawów działalności Komisji Edukacyjnej. Luki tej nie wypełniają również opracowania poświęcone omówieniu treści nauczania niektórych przedmiotów w szkołach Komisji, ponieważ nie obejmują one całości kształtu problematyki edytorskiej, dydaktycznej i naukowej najistotniejszych w tym czasie środków nauczania i zarazem upowszechniania osiągnięć osiemnastowiecznej nauki. Najpełniejsze ujęcie wzmiankowanego powyżej problemu znalazło się w książce Janiny Lubienieckiej pt. *Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych*. Warszawa 1960.

Tematykę tę z powodzeniem kontynuuje i rozwija Czesław Majorek w opublikowanej pod koniec 1975 r. monografii na temat całokształtu działalności edytorskiej Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych oraz funkcjonowania ogłoszonych książek w praktyce szkolnej. Książka Cz. Majoroka składa się z pięciu ściśle ze sobą powiązanych rozdziałów. W pierwszym autor analizuje założenia teoretyczne podręcznika szkolnego w świetle ewolucji programu nauczania szkół średnich i elementarnych. Jest to bardzo celowe wprowadzenie czytelnika w problematykę pracy. Rozdział ten wyjaśnia bowiem przesłanki działalności edytorskiej Komisji oraz daje przegląd refleksji teoretycznej towarzyszącej tej działalności. Autor szczególnie mocno podkreślił fakt, że w czasach Komisji datują się początki polskiej teorii podręcznika szkolnego.

Rozdział drugi (s. 65—232) zawiera analizę rozwiązań dydaktycznych wszystkich książek szkolnych, wydanych staraniem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Autor dokonał podziału tych książek z punktu widzenia intencji, jakie z nimi łączył wydawca. Tak więc najpierw zostały omówione podręczniki, ich treść i charakter rozwiązań dydaktycznych. W następnej kolejności występuje charakterystyka książek pomocniczych (dykjonarzy, wypisów z autorów klasycznych i logarytmów), w końcu opis przewodników metodycznych, czyli tzw. przypisów.

Rozdział trzeci został poświęcony omówieniu druku i rozpowszechniania książek szkolnych w czasach Komisji, rozdział czwarty analizie stosunku nauczycieli i uczniów do nowych podręczników, zaś piąty i ostatni — innym podręcznikom używanym w szkołach doby Komisji Edukacyjnej.

Konstrukcja książki jest poprawna; dzięki przejrzystości układu czytelnik uzyskuje pełną informację na temat koncepcji książki elementarnej, jej struktury, funkcji w praktyce szkolnej oraz — co bardzo istotne — na temat „konkurencyjnych” podręczników używanych przez nauczycieli zreformowanych szkół.

Praca została wykonana w oparciu o szeroką kwerendę materiałową. Autor przebadał wszystkie dostępne w kraju archiwalia, wykorzystując równocześnie skupione w Pracowni Dziejów Oświaty Zakładu Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN mikrofilmy materiałów wileńskich. Nie pominął on również licznych polskich i obcych druków osiemnastowiecznych, świadczących o stanie ówczesnej dydaktyki. Obrazem jego wielkiego wysiłku heurystycznego jest z pewnością liczba ok. 2000 przebadanych druków współczesnych, które w większym lub mniejszym stopniu dotyczyły omawianego przezeń zagadnienia.

Uderza więc pracowitość, skrupulatność, sumienność autora, a także — co zasługuje na szczególne podkreślenie — jego krytycyzm wobec uzyskanego materiału z tak szczegółowej kwerendy. Dzięki temu otrzymaliśmy opracowanie wartościowe pod względem źródłowym, poprawne metodologiczne, o przejrzystym układzie treści, a przy tym napisane prostą i poprawną prozą naukową.

W książce Cz. Majorka najbardziej została wyeksponowana dydaktyka Komisji Edukacji Narodowej. W dotychczasowych publikacjach poświęconych polskiej reformie szkolnej drugiej połowy XVIII w. akcentowano raczej organizacyjną, ustrojową stronę oświaty publicznej. Cz. Majorek, wzorem innych swoich opracowań historyczno-oświatowych, z powodzeniem dokonał wszechstronnej analizy rozwiązań dydaktycznych książek elementarnych oraz charakterystyki pracy szkół z punktu widzenia realizacji nowożytnych haseł pedagogiki. Omówił on także proces nauczania poszczególnych przedmiotów, dzięki czemu walnie przyczynił się do pełniejszego poznania genezy niemal wszystkich, nowożytnie pojętych dydaktyk szczegółowych.

Powyższe walory książki nie mogą jednak zupełnie przysłonić jej dostrzegalnych usterek. Wydaje się, że autor ma skłonności do zbytniego uszczegółowienia omawianych problemów, przez co czyni je mało czytelnymi (zob. niektóre partie analizy książek matematycznych (s. 103 i nast.). Zastrzeżenia muszą także budzić spotykane niekiedy powtórzenia i powracanie do analizowanych już faktów. Tak na przykład autor trzykrotnie (s. 48—53, 146—153, 321—325) powraca do „Elementarza” — za każdym razem z innego punktu widzenia. Co prawda takie rozwiązanie wynika z generalnych założeń konstrukcji pracy, lecz nie zmienia to faktu, że trudno się skupić podczas lektury niektórych jej części.

W świetle wywodów autora wyraźnie występuje z jednej strony zdecydowane stanowisko Komisji Edukacyjnej w sprawie wprowadzenia do szkół nowych treści nauczania poprzez nowe podręczniki, z drugiej zaś opory ze strony nauczycieli i szerszej opinii, utrudniające wprowadzenie w życie zamierzeń i programów Komisji. Opory te zostały przedstawione w szerszym kontekście opozycji konserwatywnej szlachty i całego klimatu niechętnego reformie.

Oceniając ogólnie, trzeba stwierdzić, że autor umiejętnie wywiązał się z zadania przed sobą postawionego. Szczególnie wartościowe jest sprostowanie przezeń dotychczasowych danych odnośnie faktycznie przez Towarzystwo do Ksiąg Elementarnych opracowanych i wydanych książek szkolnych. Nie mniej cenne jest zwrócenie uwagi na realizację zamierzeń Komisji Edukacyjnej, na trudności związane z ukształtowaniem pożądanej postawy nauczycieli wobec nowożytnych treści naukowych, a dalej — z brakiem pomocy naukowych i odpowiednich funduszy na wyposażenie szkół. Dzięki temu Cz. Majorek wyprostował zbyt optymistyczny pogląd na działalność Komisji Edukacji Narodowej od strony praktyki szkolnej, który przewijał się poprzez dotychczasową literaturę poświęconą tym zagadnieniom.

Tadeusz Słowikowski
(Kraków)

[Irena] Petrauskienė: *Vilniaus akademijos spaustuvė 1575—1773*. Leidykla „Moksals”. Vilnius 1967, 247 s. ilustr. bibliogr.

Oficyna Akademii Wileńskiej — to temat fascynujący dla historyków nauki. Bogata stolica Wielkiego Księstwa Litewskiego przewyższała bowiem nierzadko pod wieloma względami Warszawę, szczególnie w aspekcie życia kulturalnego. Jeżeli weźmie się pod uwagę fakt, że w Wilnie krzyżowały się kultury różnych